

ناوهای ایرانی بر موج قدرت و افتخار

مرضیه ترابی | ایران، سرزمینی که در میان دو پهنه آبی راهبردی یعنی دریای خزر در شمال و خلیج فارس و دریای عمان در جنوب قرار گرفته، از سینه‌دم تاریخ پیوندی ناگسستنی با دریانوردی و قدرت دریایی داشته است. تاریخ نیروی دریایی ایران، دفتری قطور از فراز و نشیب‌های شگفت‌انگیز است؛ از روزگاری که ناوگان هخامنشی بر مدیترانه فرمان می‌راند، تا دوران افول در قرون میانه، نمایش وابستگی مطلق در عصر پهلوی و سرانجام رستاخیز شگرف فناوری و راهبردی در دوران جمهوری اسلامی ایران. در دهه‌های اخیر، نیروی دریایی ایران از یک نیروی محدود به آب‌های ساحلی، به یک «نیروی دریایی راهبردی» و متکی به دانش بومی تبدیل شده‌است که با تولید ناوشکن‌ها، توسعه ناوگان زیرسطحی، طراحی شبکه‌ای از قایق‌های تندرو، موشک‌های کروز پیشرفته و شپ‌های (شناورهای هدایت‌پذیر از دور) هوشمند، معادلات قدرت را در منطقه تغییر داده‌است. در این گزارش، کوشیده‌ایم تا به بهانه جانبازی‌های تاریخی و حماسی رزمندگان نیروی دریایی ایران در «جنگ رمضان»، نگاهی به تاریخ این بخش از سازمان رزم ایرانی داشته باشیم.

● نخستین ناوگان سازمان‌یافته جهان

تاریخ نیروی دریایی ایران با تکاپوهای عصر هخامنشی آغاز می‌شود. همان‌طور که هرودوت، تاریخ‌نگار شهیر یونانی در کتاب «تواریخ» خود به تفصیل اشاره کرده‌است، داریوش یکم برای نخستین بار در تاریخ ایران، یک نیروی دریایی دائمی و سازمان‌یافته را پایه‌گذاری کرد. این ناوگان تنها یک ابزار نظامی نبود، بلکه شاه‌رگ ارتباطی، تجاری و تدارکاتی سرزمین پهناور ایران به شمار می‌رفت. براساس کتیبه‌های کشف‌شده در کانال سوئز که متون آن توسط باستان‌شناسان معاصر ترجمه شده‌است، داریوش با حفر کانالی که دریای سرخ را به رود نیل و سپس دریای مدیترانه متصل می‌کرد، یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های مهندسی و دریایی جهان باستان را رقم زد که هدف آن تسهیل تردد ناوگان دریایی ایران، اعم از نظامی و تجاری بود.

ایرانیان برای تکمیل تجربه خود، توان و مهارت اقوامی مانند فینیقی‌ها را که در دریانوردی سابقه بیشتری داشتند، به خدمت گرفتند. در دوران خشایارشا، اوج اقتدار و گستردگی این ناوگان به نمایش درآمد. به نوشته مورخان یونانی و براساس اسناد تاریخی باستان‌شناسی، ناوگان ایران در نبردهای مشهوری چون «آرتمیزیوم» و «سالامیس» شامل صدها فروند کشتی جنگی بود.

حضور چهره‌هایی چون آرتَمیس (آرتمیِزیا)، بانوی دریاسالار ایرانی که در نبرد «سالامیس» با داریات و شجاعت فرماندهی بخشی از ناوگان را بر عهده داشت، نشان از بلوغ و سازمان‌دهی پیشرفته این نیرو در آن زمان دارد. با افول قدرت هخامنشیان، قدرت دریایی ایران نیز رو به ضعف نهاد، اما در دوران ساسانیان، همان‌گونه که در منابعی مانند تاریخ طبری ذکر شده‌است، ایران بار دیگر تسلط خود را بر خلیج فارس، دریای عمان و حتی بخش‌هایی از اقیانوس هند تثبیت کرد. ناوگان ساسانی علاوه بر تأمین امنیت مسیرهای دریایی تجارت ابریشم به سمت هند و چین، به عنوان یک نیروی محافظتی در برابر دزدان دریایی نیز عمل می‌کرد.

● از سکوت قرون میانه تا رؤیای ناتمام نادرشاه

در قرون اولیه و میانی دوره اسلامی قدرت دریایی متمرکزی در ایران وجود نداشت، با این همه ناوگان تجاری ایران، قاره‌ها را در می‌نوردید. «رهنامه»‌های باقی‌مانده از آن دوران نشان می‌دهد که چگونه بنادری مانند «سیراف» (در نزدیکی بوشهر کنونی) در تقویت تجارت دریایی ایران این دوره نقش داشته‌اند.

با ورود استعمارگران اروپایی مانند پرتغالی‌ها به خلیج فارس، در عصر

این قایق‌های تندرو که به موتورهای پیشرفته مجهز هستند و توانایی حرکت با سرعت‌های خیره‌کننده ۷۰ تا ۹۰گره دریایی را دارند، می‌توانند معادلات نظامی را در نبردهای دریایی دگرگون کنند. این شناورها تنها قایق‌های گشتی ساده نیستند. آن‌ها با بدنه رادارگریز طراحی شده و مجهز به موشک‌های کروز ضدکشتی، راکت اندازه‌ها و سامانه‌های راداری مستقل هستند. تاکتیک «حمله زنبوری» که در رزمایش‌های متعدد ایران به نمایش درآمده است، نشان می‌دهد که حضور ده‌ها فروند از این شناورهای تندرو مسلح به طور هم‌زمان، توانایی غلبه بر پیشرفته‌ترین سامانه‌های پدافندی ناوهای متخاصم را دارد و خلیج فارس را به عرصه‌ای تسخیرناپذیر برای بیگانگان تبدیل می‌کند.

۲ **اقتدار موشکی در پهنه دریا؛ از مهندسی معکوس تا کروزهای راهبردی:** توسعه موشک‌های دریایی، نمایانگر یکی از بزرگ‌ترین پیشرفت‌های فناوری دفاعی جمهوری اسلامی ایران است. در دوره پهلوی، نیروی دریایی تنها به موشک‌های غربی‌نظیر «هاریون» یا برد‌های محدود متکی بود که تأمین مجدد آن‌ها به دلیل تحریم‌ها امکان نداشت. اما در چهار دهه گذشته، ایران به یکی از قطب‌های طراحی و تولید موشک‌های کروز ضدکشتی در جهان تبدیل شده‌است که اثرات آن را در «جنگ رمضان» دیدیم. همین توانایی باعث مسدود شدن «تنگه هرمز» توسط نیروهای ایرانی شده‌است. طبق گزارش‌های منتشر شده از سوی مراکز مطالعات بین‌المللی، خانواده موشک‌های کروز ایرانی از مدل‌های

اولیه نظیر «نور» و «قادر»، امروز به نسل‌های بسیار پیشرفته‌ای چون «نصیر» و موشک راهبردی «ایومهدی» ارتقا یافته‌است. موشک ایومهدی با برد بیش از هزار کیلومتر، مجهز به سامانه‌های ناوبری ترکیبی و هوش مصنوعی برای مسیریابی و پرواز در ارتفاع بسیار پایین برای گریز از دید رادارهاست. علاوه بر این، نصب سامانه‌های «پرتابگر عمودی موشک» بر روی شناورهای جدید نیروی دریایی، توان پدافند هوایی و تهاجمی ناوگان ایران را به سطح استانداردهای پیشرفته‌ترین قدرت‌های دریایی جهان رسانده‌است. این پوشش موشکی، شعاع امنیتی ایران را صدها کیلومتر فراتر از مرزهای آبی کشور گسترش داده‌است.

۳ **رود به عصر هوش مصنوعی؛ شهادها و ناوگان بدون سرنشین:** نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران، با درک سریع تغییرات در فناوری‌های نوین جنگی، به سرعت وارد عرصه توسعه شناورهای هدایت‌پذیر از دور (شهادها) شده‌است. استفاده از این فناوری، گامی بلند در جهت حفظ برتری منطقه‌ای و توسعه ظرفیت‌های اطلاعاتی و رزمی است. براساس مستندات و رزمایش‌های سال‌های اخیر که بازتاب گسترده‌ای در رسانه‌های تخصصی نظامی داشته، ایران ناوگانی از شهادهای هوشمند را طراحی و عملیاتی کرده‌است. این شناورهای بدون سرنشین، مجهز به حسگرهای پیشرفته نوری، حرارتی و «سونار»، قادرند به صورت خودکار روزها در پهنه دریا گشت‌زنی کنند. از این شهادها نه تنها برای عملیات شناسایی و کشف

«مین»، بلکه به عنوان پلتفرم‌های رزمی حامل موشک و حتی به عنوان شناورهای انتحاری هوشمند علیه اهداف متخاصم استفاده می‌شود. ترکیب این شهادها با پهپاد‌های هوایی و زیردریایی‌های بدون سرنشین، شبکه‌ای یکپارچه و کشنده ایجاد کرده که مرزهای فناوری نظامی را در نیروی دریایی ایران جابه‌جا کرده‌است.

۴ **تسخیر اعماق؛ رود به باشگاه سازندگان زیردریایی:** یکی از حیاتی‌ترین دستاوردهای نیروی دریایی در دوران جمهوری اسلامی، تجهیز این نیرو به ناوگان زیرسطحی و ایجاد یک قدرت بازدارندگی پنهان در اعماق دریاها بود. پس از خرید زیردریایی‌ها از روسیه در دهه ۱۳۷۰ خورشیدی که تاحدودی موازنه‌قدرت رادر خلیج فارس تغییر داد، صنایع دفاعی ایران مسیر طراحی و ساخت بومی زیرسطحی‌ها را آغاز کرد. با درک نیاز به زیردریایی‌های چابک برای عملیات در آب‌های کم‌عمق، ایران دست به تولید انبوه زیردریایی‌های کلاس «غدیر» زد. این زیردریایی‌های رادارگریز با قابلیت شلیک ازدرهای پیشرفته، یک شبکه دفاعی غیرقابل نفوذ در جنوب کشور ایجاد کرده‌اند. در گامی فراتر، ایران زیردریایی کلاس متوسط «فاتح» را به طور کلاما بومی طراحی و عملیاتی کرد. فاتح با تجهیز به سامانه‌های «سونار» پیشرفته و قابلیت پرتاب موشک‌های کروز از زیر آب، توانمندی مهندسی ایران را در یکی از پیچیده‌ترین حوزه‌های فناوری نظامی به رخ جهانیان کشید.

۵ **نهایت قطعه‌سازی؛ ناوشکن‌های بومی و خیزش به سوی اقیانوس‌ها:** بزرگ‌ترین نماد خودباوری نیروی دریایی، تعریف برنامه «موج» برای طراحی و ساخت ناوشکن‌های رزمی در داخل خاک ایران بود. در ۳۰ بهمن ۱۳۸۸ خورشیدی، بالالحاق ناوشکن جماران به ناوگان ارتش، ایران رسماً به باشگاه معدود کشورهای سازنده ناوشکن پیوست. براساس بررسی‌های نشریه تخصصی «جینز دیفنس»، جماران مجهز به سامانه‌های موشکی ضدسطحی، توپخانه هدایت‌شونده و رادارهای پیشرفته بومی بود. متخصصان ایرانی سپس با ارتقای فناوری‌ها، نسل‌های بعدی نظیر ناو دماوند و ناوشکن‌های پیشرفته‌تر سهند و دنا را با طراحی رادارگریزتر و سامانه‌های جنگ الکترونیک به‌روزر به آب انداختند که متأسفانه در جنگ اخیر، ناوشکن دنا به طرز ناخواستمردانه و در حالی که به عنوان مهمان در یک مانور دریایی – در سواحل هندوستان – شرکت کرده بود و حالت رزمی نداشت، هدف قرار گرفت. این بومی‌سازی تجهیزات، پیش‌نیاز مهم‌ترین تحول تاریخ نیروی دریایی ایران یعنی تغییر دکترین از یک نیروی ساحلی به یک «نیروی دریایی راهبردی و اقیانوسی» بود. حضور مقتدرانه ده‌ها ناوگروه در خلیج عدن و دریای سرخ برای مقابله با دزدی دریایی، نخستین گام در این مسیر محسوب می‌شد که بر اساس آمارهای سازمان بین‌المللی دریانوردی (IMO)، نقش بی‌بدیلی در تأمین امنیت تجارت جهانی ایفا کرد.

توجه به یک نکته راهبردی

امروز نیرویی دریایی ایران، جایگاهی مهم و راهبردی در دکترین دفاعی کشور دارد؛ جایگاهی که طی بیش از دو هزار سال پیش، به آن دست نیافته‌بود. نکته مهم و اساسی در این باره، بومی‌سازی فناوری‌ها و خودکفایی در تولید و توسعه تجهیزات مربوط به نیروی دریایی، با تمرکز بر روی نیازهای واقعی و کاربردی است. مسئله‌ای که باعث می‌شود حتی آسیب‌های سنگین در تقابل با نیروهای متخاصم به ظاهر قدرتمند، نتواند جوهره و بنیان این نیروی راهبردی را در ایران تحت تأثیر قرار دهد. «تاریخ آینده» چند دهه اخیر، نوید تحولات بزرگ و پرافتخاری رامی‌دهد. البته متأسفانه در هفته گذشته و طی جنگ رمضان ناو دنا را از دست دادیم اما قدرت نیروی دریایی ایران همچنان پابرجا و افتخارآفرین هست و خواهد ماند.

تصویری از ملاقات شاه امق و اصف ثانی در کشتی سعد بازگان. نسخه خطی مربوط به اوایل قرن ۱۹ میلادی

نمونه‌ای از ناوهای عصر هخامنشی. این تصویر از متون کهن استخراج شده و علاوه بر دریانوردی غوامی و شناگری، دریانوردان ایرانی را هم نشان می‌دهد

حماسه ناوگروه ۸۶: سفر با تجهیزات تمام ایرانی

نقطه اوج این حرکت اقیانوسی، مأموریت تاریخی ناوگروه ۸۶ (متشکل از ناوشکن دنا و ناوبندر مکران) بود. این ناوگروه در پاییز ۱۴۰۱ خورشیدی مأموریتی بی‌سابقه را برای چرخش ۳۶۰ درجه‌ای به دور کره زمین آغاز کرد. همان‌طور که در بولتن‌های خبری اندیشکده‌های دفاعی غرب با شگفتی بازتاب یافت، ناوگروه ۸۶ با عبور از اقیانوس آرام، خود را به قاره آمریکا رساند و در بندر ریودژانیرو برزیل پهلو گرفت. این ناوگروه با طی کردن مسافتی بالغ بر ۶۵ هزار کیلومتر در مدت هشت ماه دریانوردی مداوم و مقابله با طوفان‌های سهمگین، با سربلندی به آب‌های میهن بازگشت.